

prof. dr. Vesna Knežević-Predić
OGLED O MEĐUNARODNOM HUMANITARNOM PRAVU;
IZVORI, DOMEN PRIMENE, SUBJEKTI

izdavač
Kultet političkih nauka
izdavača
r Milan Podunavac, dekan
rednik
edomir Čupić

red
00

ampa

Beograd

prof. dr. Vesna Knežević-Predić

OGLED O MEĐUNARODNOM
HUMANITARNOM PRAVU
IZVORI, DOMEN PRIMENE, SUBJEKTI

Beograd, 2007.

Non-governmental organizations
 Netherlands International Law Review
 National Patriotic Front of Liberia
 Naval War College Review
 United Nations Operation in the Congo
 Pacific Basin Law Journal
 Permanent Court of International Justice
 Recueil des Cours de l'Académie de droit international
 Stanford Journal of International Law
 United Nations Angola Verification Mission
 United Nations Confidence Restoration Operation
 United Nations Emergency Force
 United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
 United Nations Interim Force in Lebanon
 United Nations Operation in Somalia
 União Nacional para a Independência Total de Angola
 United Nations Observer Mission in Liberia
 United Nations Preventive Deployment Force
 United Nations Protection Force
 United Nations Security Force in West New Guinea
 United Nations Treaty Series
 United Nations Yearbook
 University of Pennsylvania Law Review
 Vanderbilt Journal of Transnational Law
 Washington Law Review
 World Health Organization
 Yearbook of International Institute of Humanitarian Law
 Yearbook of International Humanitarian Law
 Yale Journal of International Law
 Yale Law Journal
 Yearbook of the United Nations

1.1. NOVI RATOVİ

Oružani sukobi spadaju u red fenomena koji okupiraju centralnu poziciju unutar istraživačkog polja gotovo celokupnog korpusa političkih nauka, a osobito nauke o međunarodnim odnosima. Ta se „fascina-eija” bar delom može objasniti preovlađujućim, ako ne i dominirajućim uverenjem da oružani sukob – rat – predstavlja direktnu suprotnost, negaciju osnovne vrednosti čijem je očuvanju okrenut celokupni poredak međunarodnih odnosa.¹ Povelja Ujedinjenih nacija, koju su neki spre-

¹ Stanovište o miru kao vrhovnoj vrednosti u odnosima između država nije nikada bilo prihvaćeno u celini i bez izuzetaka. Takozvana kantijanska tradicija oduvek je osim pristalica imala i svoje oponente. To, naravno, važi i za savremenu teoriju međunarodnih odnosa. Tako, o njoj Elstajn piše: „(Kantov) mir je solipsistički san koji može postojati samo između „sličnih i jednakih” čime se i samo postojanje „drugačijih” pretvara u grešku savršenog reda stvari. Kantijanski mir oličava ono što se ne samo nikada nemože postići, već nikako ne bi bilo poželjno, logiku koja ne prevazilazi logiku rata ...” (Elstajn, J.B., *Women and War*, 1955, str. 255). Edward N. Luttwak u tekstu pod znakovitim naslovom *Give War a Chance* kaže: „Često se previđa neprijatna istina da rat, iako predstavlja veliko zlo, ima veliku vrednost: on može da razreši političke sukobe i dovede do mira”. Foreign Affairs, July/August, 1999, str. 36. U tom smislu cf. e.g. Feinstein, L., Slaughter, A., A Duty to Prevent, 83 Foreign Affairs, No. 1, 2004, str. 136 i *passim*. Konceptija o postojanju vrednosti koje nadilaze mir dobija podršku i organizovanih nevladinih aktera. Videti The Commission on Global Governance, *Our Global Neighbourhood*, 1995, str. 71. Suprotno videti, na primer, Burke, A., *Against New Internationalism, Ethics & International Affairs*, 19, 2, 2005, str. 73 i *passim*.

mni da proglase ustavom međunarodne zajednice³ ako ne i vascelog čovečanstva⁴, to uverenje izražava nedvosmišleno i svesno:

„Mi, narodi Ujedinjenih nacija rešeni da spasemo buduća pokolenja užasa rata, koji je dvaput u toku našeg života naneo čovečanstvu neopisive patnje ... „da ujediniimo svoje snage radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti ...

Odlučili smo da udružimo svoje napore radi ostvarenja ovih ciljeva⁴,

a prvi od njih je „održanje međunarodnog mira i bezbednosti.”⁵

Otuda ne čudi što istraživački poduhvati – bilo da su dominantno teorijskog ili pretežno aplikativnog karaktera – imaju iste ili gotovo iste ciljeve: opisati, objasniti, predvideti i sprečiti oružane sukobe. Vrhunac tih intelektualnih avantura predstavlja svakako identifikacija sistemskih, kvalitativnih karakteristika koje omogućavaju izgradnju tipičnog modela oružanog sukoba, modela koji bi pružio objašnjenje uzroka, prirode i posledica oružanog sukoba u neograničenom broju slučajeva. I, što je možda još i veći izazov, identifikaciju promene modela.

Sudeći po tome, post-hladnoratovskoj doktrini međunarodnih odnosa – ili bar jednom njenom delu – uspeo je da dosegne ovaj najviši cilj: da identifikuje kvalitativne promene bitnih, suštinskih, strateških odlika „staroga” modela oružanih sukoba. Sumrak staroga modela počiva na sporom, ali definitivnom povlačenju sa scene nekada jedinog i neprikosnovenog aktera – države. „Starog, dobrog” rata kao

³ Koncept međunarodne zajednice spada u red onih koncepata kojima se pridaju najrazličitija značenja ne samo u okvirima različitih disciplina, već i u okviru jedne discipline kao što je međunarodno pravo. Tu varijabilnost sadržaja ubedljivo je demonstrirao, na primer, Rene-Jean Dupuy u kursu koji je sada već davne 1979. godine održao na Haškoj akademiji za međunarodno pravo (*Communauté internationale et disparités de développement*, 165 *RdC* (1979, IV, str. 21 *i passim*). U novije vreme to su učinili, *e.g.*, Simma, B., Paulus, A., u *The 'International Community': Facing the Challenges of Globalization*, *EJIL*, Vol. 9 (1998), No. 2, str. 266-277. Bez namere da se opredeljuje u pogledu adekvatnog sadržaja i obima pojma međunarodne zajednice, ovaj autor termin međunarodne zajednice koristi da bi označio sveukupnost odnosa subjekata međunarodnih odnosa, ali pre svega subjekata međunarodnog prava.

⁴ *Cf.* *e.g.* Frowein, J.A., *Reactions by Not Directly Affected States to Breaches to Public International Law*, 247 *RdC*, 1994, IV, str. 355 *et seq.*; MacDonald, D., *Fundamental Norms in Contemporary International Law*, 25 *CYIL*, 1987, str. 119, 120, 128 i isti autor *The Charter of the United Nations and the Development of Fundamental Principles of International Law* u Cheng, B., Brown, E.D., ed. *Contemporary Problems of International Law*, Essays in Honour of Georg Schwarzenberger, 1988, str. 196.

⁵ Povelja Ujedinjenih nacija i Statut Međunarodnog suda, Ured za javne informacije, Informacioni centar Ujedinjenih nacija, 1971, str. 1, 2.

⁶ Povelja UN, čl.1.1. *Ibidem*.

„borbe između dve ili više država posredstvom njihovih oružanih snaga sa ciljem da se nadvlada suparnik i nametnu uslovi mira koje pobednik želi”

više nema.⁶ Personalna dimenzija sukoba postaje više nego upitna: ko i protiv koga ratuje? Sa povlačenjem države, kažu pristalice ovog shvatanja, blede, pa i nestaju preostale odlike tipičnog modela sukoba. Svečana objava rata i/ili ultimatum, na primer. Sa njihovim izobičajavanjem postaje teško, za neke i nemoguće, temporalno dimenzionirati sukob: kada je rat počeo i kada je okončan? Nejasna personalna i tem-poralna dimenzija – ali, videćemo, i neki drugi faktori – nužno problematizuju omeđavanje sukoba i neprijateljstava u prostoru: koja je to teorija koja je sukobom zahvaćena? Neštedimice se služeći anitezama savremena doktrina kreira ono što nazva „savremenim”, „modernim”, „novim” ratom:

„(J)edna od najdramatičnijih odlika koja razlikuje posthladnoratovski svet od hladnoratovskog međunarodnog sistema jeste nastali model nasilja.”⁷

Preciznije

„novi ratovi se mogu suprotstaviti ranijim u pogledu njihovih ciljeva, metoda ratovanja i načina finansiranja”⁸

Teorija, zapravo teorije „novog rata”⁹ privukle su broje pristalice, ali su pobudile i značajnu opoziciju u redovima doktrine međunarodnih odnosa. Ta je borba mišljenja nadalje proizvela neslućeni – ili možda baš slućeni i željeni – *spill-over* efekt. Iz doktrine međunarodnih odnosa prelila se u druge sfere i u druge pravce teorijske misli. Prelila se, veoma brzo, u sferu politike. Tako će, bez ikakvog dvoumljenja, Predsednik Sjedinjenih Američkih Država ustvrditi da je to „drugačiji rat protiv drugačijeg neprijatelja”¹⁰

Toliko „drugačiji” da, po mišljenju Alberta R. Gonzalesa, savetnika Bele kuće i kandidata predsednika Buša za vrhovnog pravobranioca,

⁶ Lauterpacht, H., Oppenheim's International Law, vol. II, Disputes, war and neutrality, 7th ed. 1952, str. 202.

⁷ Snow, D.M., *Uncivil Wars: International Security and the New Internal Conflicts*, 1996, str.1

⁸ Kaldor, M., *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, 2001, str. 6.

⁹ Reč je, zapravo, o mnoštvu teorijskih shvatanja koja istraživanju oružanih sukoba prilaze sa različitih polaznih stanovišta, opremljeni različitim teorijsko-metodološkim aparaturom i istražuju različite aspekte i karakteristike oružanog sukoba. Zajedničko im je, zapravo, samo ili gotovo jedino to što drže da je karakteristika ili aspekt koji je predmet njihovog izučavanja do te mere značajan za čitav model sukoba da ga preusudno definiše, da je taj aspekt ili karakteristika proživeo u posthladnoratovskom periodu fundamentalnu izmenu te da je ta fundamentalna izmena proizvela i fundamentalnu izmenu modela.

¹⁰ Gray, C. *International Law and the Use of Force*, 2004, str. 159.

Rušenje Berlinskog zida 1989. godine simbolički je označilo preanak jedne epohe međunarodnih odnosa koja je davno nazvana hladnim ratom i početak nove koju je teorija međunarodnih odnosa – i ne samo ona – hitro nazvala posthladnoratovskim periodom. Nova epoha delovala je obećavajuće i počela je sa obećanjima. Dolazeći novi svet-ski poredak predsednik Buš, njegov krstitelj i proponent, opisuje kao „... novu eru – oslobođenu straha od terora, snažiju u ostvarivanju pravde i bezbedniju u potrazi za mirom... istorijskom šansom za pomak prema istorijskom periodu saradnje.”¹⁵

Posle početne euforije koja je dosegla čak do proglašenja „kraja istorije” i frenetičnog entuzijazma nastupio je otrežnjenje već kako se brišu posthladnoratovskog sveta budu pomajali.¹⁶ Jedna od tih otrežnjujućih realnosti jesu i oružani sukobi koji, suprotno nadanjima i očekivanjima, ostaju trajna odlika međunarodnih odnosa i u post-hladnoratovskom periodu. Šta više, sve su prilike da bi se ovaj period mogao nazvati periodom erupcije oružanih sukoba. Statističkim jezikom rečeno, od 1946. godine do 2004. godine vođeno je 228 oružanih sukoba na 148 lokacija. Od toga čak 118 u šesnaest godina dugom periodu od 1989. godine na ovamo i to na 80 lokacija. Dakle, više od polovine sukoba i najviši ikada zabeleženi broj sukoba po godini od Drugog svetskog rata na ovamo – 55 – pripada ovom periodu i zabeležen je 1992. godine. Inače, periodu koji je započeo velikim nadanjima i očekivanjima.¹⁷ Takvo stanje stvari navedeće neke da zaključuje:

¹⁵ Bush, G. Toward a New World Order, 1 U.S. Department St. Dispatch 91, 1990.

¹⁶ O (izneverenim) očekivanjima i rezultatima, kada je o međunarodnom pravu reč videti, na primer, Abi-Saab, Georges, Whither the International Community, 9 *EJIL* (1998), str. 248 i *passim*.

¹⁷ Harbom, L., Wallenstein, P., Armed Conflicts and Its International Dimensions, 1946-2004, *JPR*, Vol. 42, No. 5, September 2005, str. 624. Na istu tendenciju ukazuju i podaci Armed Conflict and Intervention Project, 2003, „Global Conflict Trends, Center for System Peace, University of Maryland (<http://members.aol.com/CSPmgn/cspframe.htm>), podaci Hamburg University, Institute of Political Science, 2004, Kriege-Archiv: Kriege und bewaffnete Konflikte seit 1945, War Archive: War and Armed Conflict Since 1945 (http://www.sozialwiss.uni-hamburg.de/pulish/lpw/Akuf/kriege_archiv.htm), Heidelberg Institute on International Conflict Research, 1999, COSIMO-database (conflict-simulation model, Department of political Science, University of Heidelberg) <http://www.hiik.de/cosimo/index.html>. Eventualne manje razlike numeričkih izraza rezultat su različitim definicijama na kojima statistika počiva. Pre svega različitog poimanja oružanog sukoba. Autori ove baze podataka oružanim sukobom smatraju svako „nepomirljivo suparničko povodom vlasti ili teritorije ili i jednog i drugog u kome je upotreba oružane sile između dve strane izazvala najmanje 25 smrtnih slučajeva vezanih za borbu. Bar jedna od strana je vlada države”. Sva takva suparničva svrstana su u četiri tipa oružanih sukoba: a) međudržavni oružani sukobi, sukobi koji izbiju između dve ili više država;

postojeće međunarodno pravo koje uređuje odnose u situacijama oružanih sukoba čini zastarelim i neupotrebljivim.¹¹ Hitro potom uslediće izjava ondašnjeg šefa Službe pravnog saveta Ministarstva pravde SAD da je Predsednik, kao glavnomandajući oružanih snaga, po Ustavu ovlašćen da izvrši selekciju ugovornih obaveza SAD, da, drugim rečima, odabere koje su to međunarodne ugovorne obaveze koje će SAD izvršavati, a koje ne.¹² Ova koncepcija međunarodnog prava *a la cart* ukazuje na drugi *spill-over* efekt. Prelivanje na doktrinu i praksu međunarodnog prava.

Očekivano ili neočekivano, željeno ili neželjeno taj *spill-over* efekt je bio logičan i nužan. Stanovite da su svi ili bar preovlađujući tipski model sukoba posthladnoratovskog perioda ratovi novog tipa, novi ratovi, samo po sebi pokreće pitanje adekvatnosti postojećeg normativnog okvira koji uređuje pitanja vezana za njih. Taj normativni okvir, osobito onaj njegov deo koji treba da uredi odnose strana u sukobu, prevashodno je kreiran obzirom na „stare” sukobe, te njegova sposobnost da novu stvarnost podvrgne starim institutima nužno rađa sumnju: „Pravo oružanih sukoba, kome se već dugo spočitava da je zasnovano na nerealnim poimanjima sukoba, sada je gotovo u celini uzdrmano usponom novog tipa oružanog sukoba, sukoba koji tvorci Ženevskih konvencija nisu predvideli ni u kom slučaju.”¹³

I, nadalje:

„Budući da tradicionalne kategorije gube svoje logične oslonce, mi ulazimo u novu eru: eru sveopšteg rata.”¹⁴

Ovo stanovite koje mami svojom jednostavnom logikom i prizivajućim aktivizmom, a istovremeno odbija nagoveštavajućom, gotovo apokaliptičnom pretnjom, naprosto zahteva da se učine dve stvari. Prvo, da se, bar rudimentarno, ispituju te „nove” karakteristike „novih” ratova, kao i izazovi koje oni upućuju postojećem normativnom okviru. Drugo, da se izbliza pogleda – istraži – sam normativni okvir. Ne onakav kakav on jeste – *de lege lata*. Pogledajmo, dakle, te nagoveštene novine koje tvore ili navodno tvore novi model oružanog sukoba, tipski model rata posthladnoratovskog perioda.

¹¹ „A Corrupted Culture”, *Washington Post*, editorial, 20 May 2004.

¹² Priest, D., Justice Department Memo Says Torture „May Be Justified”, *Washington Post*, 13 June 2004.

¹³ Brooks, R.E., War Everywhere: Rights, National Security Law and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror, *UPLR*, Vol. 153, 675, 2004, str. 746.

¹⁴ *Ibidem*, str. 681. O tome videti i Liang, Q., Xiangsui, W., Unrestricted Warfare 12 (1999) <http://www.twar.org.uk/twar/resources/china/tw/unrestricted-warfare.pdf>

„Nestabilnost karakteriše opštu situaciju u osvit dvadesetprvog veka.”¹⁸

I ne samo da ljudske patnje, smrt, razaranja i gubitak vere u budućnost opstaju na međunarodnoj sceni, već se njihove dimenzije ozbiljno povećavaju. Sukobi su ne samo brojniji već i sve brutalniji i razorniji. Čak 49 sukoba u periodu 1989-2004. odnelo je preko 1000 žrtava po godini, žrtava koje su živote izgubile u borbi ili u vezi sa borbom. Manje od 1000 a više od 25 žrtava je živote izgubilo u 56 sukoba, dok je sukoba srednjeg intenziteta – manje od 1000 po godine, ali preko 1000 tokom celog trajanja – bilo 13. Optimizam budi činjenica da u smanjenom broju sukoba u prvim godinama novog milenijuma najveće smanjenje upravo beleže najkrvaviji sukobi. Njihov broj se sa 11 u 2001. sveo na pet u 2002-2003, da bi u 2004. zabeležili rast – bilo ih je sedam.

Ono što predstavlja zajedničku odliku i hladnoratovskog i posthladnoratovskog perioda, kada je o oružanim sukobima reč, jeste prevaga takozvanih unutrašnjih sukoba u odnosu na međunarodne sukobe.¹⁹ To je navelo neke teoretičare da proglase „kraj staromodnih ratova između država”.²⁰

Ali ne samo teoretičare. To je jedna od teza koja je svoje mesto našla i u izveštaju Međunarodne komisije za intervenciju i suverenost države:

„Širenje oružanih sukoba unutar država je najuočljiviji bezbednosni problem od kraja Hladnog rata na ovamo.”²¹

b) vandržavni (extrastate) oružani sukobi koji se vode između države i grupe koja nije organizovana u državu izvan teritorije te države;

c) internacionalizovani unutrašnji oružani sukobi koji se vode između vlade države i suprotstavljenih grupa unutar države u koji intervenišu druge države, i

d) unutrašnji oružani sukobi koji se vode između unutrašnje opozicione grupe i vlade bez intervencije drugih država. *Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset, JPR*, Vol. 39, No. 5, September 2002, str. 619. Vredi napomenuti da podaci svih ovih baza ukazuju na jednu umirujuću činjenicu, na stabilno smanjenje broja sukoba počev od sredine 90-ih. Taj pad krivulje je posebno izražen u razdoblju 2001-2004. kada broj sukoba po godini pada ispod 40, a 2003. čak i ispod 30 da bi se nadalje ustalo na ovoj brojci.

¹⁸ Small, S.C., *Small Arms and Asymmetric Threats, Military Review*, Nov-Dec. 2000, Vol. 80, Issue 6.

¹⁹ Za autore ovde korišćene baze podataka država je svaka „međunarodno priznata vlada koja kontroliše određenu teritoriju ili vlada koja nije priznata a čiji suverenitet druga suverena vlada koja je prethodno kontrolisala tu istu teritoriju ne dovodi u pitanje”, *Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset*, op.cit. fus.17, str.619.

²⁰ Kaldor, M., *Wanted: Global Politics, The Nation*, 5. November 2001, str.16.

²¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*

Prema podacima ovde korišćene baze podataka od ukupno vođenih 228 sukoba čak 165 sukoba se odvijalo unutar teritorije jedne države između snaga vlade i suprotstavljenih naoružanih grupa. Kada je, međutim, o periodu 1989-2004. reč, ta je prevaga prerasla u apsolutnu dominaciju: od 118 sukoba čak 90 je bilo unutrašnjeg karaktera, tek sedam međudržavnog. Tome treba dodati da i preostali sukobi – njih 21 – jesu unutrašnji sukobi, ali sukobi u kojima su intervenisali spoljni akteri. Jedna od logičnih posledica ove predominacije jeste naglašen na uloga i značaj nedržavnih aktera. Numerički izraženo, u periodu od 1989-2000. u sukobima je učestvovalo nešto oko 80 država, dok je broj nedržavnih aktera premašio cifru od 200.²² Ne računajući pri tom naoružane grupe koje su angažovane u uzajamnim sukobima, sukobi koji inače nisu našli svoje mesto u ovde korišćenoj bazi podataka. Otuda su analitičari oružanih sukoba izrekli zaključak da odlika posthladnoratovskog perioda nije samo povećavanje broja sukoba, već i svojevrsna *deetatzacija i privatizacija*.

Posle vekova borbe da se nametne kao glavni akter na unutrašnjoj i isključivi akter na međunarodnoj sceni, borbe koja je krunisana Vestfalskim mirom, posle dugog i gotovo neometanog uživanja takvog položaja, primat države u verovatno najosetljivijoj oblasti – oblasti rata i mira – biva ozbiljno ugrožen.²³ Nasuprot njoj i uporedo sa njom pojavljuju se brojni drugi akteri koji rastaču javnopravni karakter sukoba:

„Akteri su pobunjeničke grupe, kriminalne bande, grupe iz dijas-pore, etničke partije, međunarodne organizacije koje pružaju pomoć, plaćenici, kao i regularna vojska.”²⁴

Zapravo, jedan od fenomena koji je obeležio posthladnoratovski period jeste generalno slabljenje državnih struktura i formiranje novih, multiplikovanih centara autoriteta i moći. Ti dezintegrativni tokovi neretko proizvode ono što savremena doktrina naziva neuspelim državama (*failed States*) ili državama bez vlasti (*Etats sans gouvernement*). Neuspelom državom se smatra ona država koja je,

„iako zadržava pravni kapacitet u svakom praktičnom smislu izgubila sposobnost da ga ostvaruje. Ključni element u tom pogledu jeste

gnty, Ottawa: International Development Research Centre, 2001, str.4. Dalje u tekstu The Responsibility to Protect, Report.

²² *Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset*, op.cit. fus. 17, str. 634

²³ Za konclzan, an inspirativan prikaz prvobitne deprivatizacije i savremene privatizacije oružanih sukoba videti Munkler, H., *The wars of the 21st century, IRRC*, March 2003, Vol. 85, No.849, str. 13-18.

²⁴ Newman, E., *The „New Wars” Debate: A Historical Perspective Is Needed, Security Dialogue*, Vol. 35, No.2, June 2004, str. 175.

činjenica da ne postoji telo koje može obavezati državu na delotvoran i pravno obavezujući način putem zaključivanja ugovora, na primer.”²⁵

Posebno su značajna tri aspekta ovog izuzetnog složenog fenomena koji odavno nije isključivo karakteristika udaljenih destinacija Afrike, Azije ili Latinske Amerike, već i Evrope.²⁶ Prvi aspekt jeste geografski i teritorijalni:

„odnosno činjenica da su „neuspele države” suštinski povezane sa unutrašnjim i endogenim problemima iako izuzetno mogu proizvesti prekogranične uticaje. Situacija sa kojom se suočavamo je stoga pre impozicija nego eksplozija struktura vlasti i autoriteta, dezintegracija i destrukcija država pre nego isčlanjenje.”²⁷

Politički aspekt se očitava u

„unutrašnjem kolapsu prava i poredka. Ovde je naglasak na potpunoj ili gotovo potpunoj propasti struktura koje garantuju zakon i poredak, pre nego na nekoj vrsti podele državnog autoriteta u građanskim ratovima gde se jasno identifikovani vojni ili paravojni pobunjenici bore ili da ojačaju svoj položaj unutar države ili da se odcepe.”²⁸

Konačno, tu je i funkcionalni aspekt koji označava

„odsustvo tela koja su, sa jedne strane, sposobna da predstavljaju državu na međunarodnom nivou i, sa druge, da budu pod uticajem spoljnog sveta. Ili ne postoji ni jedna institucija sa ovlašćenjem da pregovara, predstavlja i nameće ili je, ako postoji, potpuno nepouzdana, tipično delujući kao „državnik danju i bandit noću.”²⁹

Prateći element tih dezintegrativnih tokova je po pravilu nasilje koje, opet po pravilu, doseže razmere oružanog sukoba. Ali, ko su akteri tih sukoba? Evo kako ih jedan od najistaknutijih teoretičara novog rata opisuje:

²⁵ Thürrer, D., The „failed State” and international law, dostupno na Internet stranici <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/571Q6U>

²⁶ Domašaj tog procesa u Evropi naveo je neke teoretičare da proglase krah tradicionalnog, državocentričnog Vestfalskog sistema i nastanak novog, novosrednjevekovnog sistema. Cf. e.g. Weaver, O., Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation State Imperial Systems, in Enander, O. T., Baey, P., Einagel, V.I., Geopolitics in Post-Wall Europe, Security, Territory and Identity, 1997, str. 9-93. Kao što je navelo neke druge mislioce da nove ratove opišu kao „povratak na stanje koje je prethodilo evropskom ranomodernom podržavljenju rata” odnosno da ustvrde da država „više nije ono što u to doba nije još uvek bila: monopolista rata (Munkler, H., The New Wars, 2005, str. 2).

²⁷ Thürrer, op.cit. fus. 23.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

„posrneće” države prati jačanje privatizacije nasilja ... nove ratove karakteriše mnogovrsnost borbenih jedinica, javnih i privatnih, državnih i ne-državnih ili neke vrste mešovitih jedinica.”³⁰

Drugo lice privatizacije sukoba jesu motivi i ciljevi angažovanja privatnih aktera u oružanim sukobima. Nema nikakve sumnje da su dominantni bili i ostali politički motivi i ciljevi u najširem smislu. Pa ipak, analitičari posthladnoratovskih sukoba insistiraju na stavu da su politički ciljevi i motivi u ovom periodu i sami pretrpeli značajnu metamorfozu. Grupe formirane za zajedničkom etosu³¹ često, češće nego ikada ranije po mišljenju teoretičara novog rata, posežu za oružjem ne bi li ostvarili svoje političke ciljeve. Tokom 90-ih oružani otpor legitimnoj vladi pružalo je čak 115 grupacija. Dominantna većina njih kao cilj imala je izdvajanje iz postojeće državne strukture i formiranje sopstvene države. Otuda stanovište je posthladnoratovski period zapravo era secesionizma.³² Pravo na samoopredeljenje za koga se smatralo da je svoju upotrebu vrednost iscrplo sa završetkom procesa dekolonizacije doživljava svojevrsno vaskrsnuće: postaje zaštitni znak, pravna krilaticea, instrument legitimizacije i legalizacije takvih težnji. A na pozornicu oružanih sukoba stupa jedan – ili još jedan – pravno neprofilisan ili nedovoljno profilisan akter: narod.³³

Stvaranje sopstvene države nije jedini politički cilj koji odlikuje posthladnoratovski period. Kao sve češći cilj koji uspeva da motiviše i oružanu borbu pojavljuje se pritisak na legitimnu vladu da promeni postojeći sistem vlasti, da ga iz sekularnog prevede u religiozni, na primer, da promeni odnos prema određenim akterima na unutrašnjoj ili međunarodnoj sceni. Nasilje se usmerava ne samo prema vladi države na čijoj se teritoriji nalazi zvanično ili nezvanično sedište grupe, već i prema

³⁰ Kaldor, op.cit. fus.8, str. 92.

³¹ Termin etos upotrebljen je ovde da označi bilo koju od trajnih osobina pojedinca koja je zajednička njemu i drugim članovima grupe. Na primer etičko poreklo, religijsko opredeljenje, političko opredeljenje. O različitim shvatanjima videti: Nye, J.S.Jr., Understanding international conflicts, 5th ed., 2005, str. 154

³² Buchanan, A., Self-Determination, Succession, and the Rule of Law, in McKolm, R. and McMahon, J. (ed.), The Morality of Nationalism, 1997, str. 301. Videti i Franck, T.M., Postmodern Tribalism and the Right to Succession, u Grolmann, C., Lefeber, R. i Zieck, M. (ed.) Peoples and Minorities in International Law, 1993, str. 3-4.

³³ Iz više nego obimne bibliografije o pravu naroda na samoopredeljenje upućujemo na: Anaya, J.S., Indigenous Peoples in International Law, OUP, 2nd ed., 2004; Knop, K.C., Diversity and Self-determination in International Law, CUP, 2002; Kly, Y.N., Kly, D., Falk, R., In Pursuit of the Right to Self-Determination, 2001; Castellino, J., International Law and Self-determination, Martinus Nijhoff Publishers, 2000; Cassese, A., Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal, 1998; Tomuschat, C., ed., Modern Law on Self-determination, 1993.

ili isključivo prema vladama, odnosno državama na čiju se politiku želi uticati. To, po mišljenju pristalica teorija novih ratova, vodi u promenu karaktera oružanog sukoba. Sukob gubi svoju unutrašnju dimenziju – ako ga je ikada imao, ali ne dobija međudržavni karakter obzirom da je jedna strana u sukobu nedržavni akter. Postaje transnacionalni:

„Zagovornici shvatanja da se radi o ratu u pravnom smislu veruju, u suštini, da su 11. septembar 2001. i potonji događaji potvrdili pojavu novog fenomena, transnacionalnih mreža koje su sposobne da počine smrtonosno nasilje na ciljeve u geografski udaljenim državama. O transnacionalnoj, pre nego međunarodnoj prirodi takvih mreža svedoči činjenica da se njihove aktivnosti, koje su takođe geografski disperzirane, ne mogu pripisati određenoj državi prema pravilima o odgovornosti države.”³⁴

A transnacionalni akteri proizvode transnacionalni rat:

„Novi sukobi – sukobi četvrtle generacije ratovanja – vode se preko granica države. Poteškoće koji oni predstavljaju za kodiranje podataka rata prema starim kategorijama su takve da se „u većem delu literature novi ratovi opisuju kao unutrašnji ili građanski ratovi ili kao „sukobi niskog intenziteta”. Pa i kao se većina ovih ratova lokalizuje, oni uključuju bezbrojne transnacionalne veze te razlika između unutrašnjeg i spoljašnjeg, između agresije (napada spolja) i represije (napada iz same države), ili čak između lokalnog i globalnog teško opstaje.”³⁵

Otuda dilema:

„Možda je vreme da se prizna jedna kategorija ratova koja se vodi izvan i preko država.”³⁶

Metodi i sredstva koje takve grupe koriste za promovisanje svojih ciljeva, oličeni u fabuloznim napadima 11. septembra 2001. godine, često se nazivaju terorističkim. Otuda se i grupe koje ih primenjuju nazivaju terorističkim grupama. To su, smatraju mnogi, novi akteri na svetskoj ratnoj sceni, koji zahtevaju novu vrstu vojnog odgovora pogo-

dene države i drugih zainteresovanih država. Drugim rečima, zahteva novi tip rata – rat protiv terorizma.³⁷

No, osim političkih motiva u najširem smislu reči tokom posthladnoratovskog perioda javljaju se, veoma učestalo, naoružane grupacije čije motive i ciljeva treba tražiti u lukrativnoj i kriminalnoj ravni.³⁸ Organizovanje radi vršenja kriminalnih radnji i pribavljanja materijalne koristi postaju *spiritus movens* niza aktera oružanih sukoba. Oružani sukobi postaju izvor prihoda:

„Sukob može da stvori ratnu ekonomiju, često u regionima koje kontrolišu pobunjenici ili gospodari rata, povezanu u međunarodne trgovinske mreže; članovi oružanih bandi se mogu okoristiti pljačkom; i režim može da upotrebi nasilje da preusmeri opoziciju, nagradi one koji ga podržavaju ili im obezbedi pristup izvorima. Pod takvim okolnostima okončanje civilnih ratova postaje teško. Pobjeda nemora biti poželjna: smisao rata može biti upravo legitimizacija koju on pruža aktivnostima koje bi u doba mira bile kažnjive kao krivična dela.”³⁹

Gospodari rata postaju gospodari mira što ne samo dodatno uslovljava sukob, već i bitno otežava postizanje održivog mira. Recimo i to da inferioran materijalni položaj pobunjenika čiji su motivi i ciljevi nesumnjivi, može primorati grupu da posegne za kriminalnim aktivnostima kako bi obezbedila finansiranje. Osim već gotovo klasičnih kriminalnih aktivnosti kao što je trgovina drogom, oružjem, ljudima, pranje novca tu je i nova, a osobito zastrašujuća oblast trgovine i šverca: trgovina radioaktivnim materijalima kao što su uranijum i plutonijum. A

„to preklapanje između političkih i privatnih ciljeva doprinosi zamagljivanju razlike između oružanog sukoba i kriminalnih aktivnosti.”⁴⁰

³⁷ Iz, malo je reći obimne literature o ratu protiv terorizma izdvajamo, e.g., Belz, D., in International Humanitarian Law Lapsing into Irrelevance in the War on Terror, *Theoretical Inquiries in Law* 7, 1 (2005), str. 97-129; Gilbert, P., New Terror, New Wars, 2003; Schreier, P., Transnational Terrorism: The Newest Mutation in Forms of Warfare u Winkler, T. i dr., Combating Terrorism and its Implication for Security Sector, Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces and Swedish National Defence College, 2005, str. 45-57.

³⁸ Broj sukoba ovog tipa se, primećuju analitičari, smanjuje, istina skromno, na 95. No, ono što je po mišljenju autora kao što je Ted Robert Gurr značajnije jeste da se njihov intenzitet smanjuje, kao što se smanjuje i broj novonastalih sukoba. Od 53 sukoba koja su bila u toku 1999. godine 23 sukoba su doživela smanjenje intenziteta, intenzitet 29 sukoba se nije promenio, a samo u sedam sukoba je intenzitet povećan. Čak dve trećine novih sukoba izšlo je u razdoblju 1989-1993, a tek jedna trećina 1994-1999. *Ethic Warfare on the Wane*, *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 3, May/June 2000, str. 53.

³⁹ Keen, D., The Economic Functions of Violence in Civil Wars, *Adelphi Paper* 320, Oxford: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies, 1998, str. 11-12.

⁴⁰ International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, Report, str. 7.

³⁴ International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, Report prepared by The International Committee of the Red Cross, 28th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, 2-6 December 2003, str. 17. Dalje u tekstu International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, Report. Cf. e.g., Munkler, op.cit. 23, str. 20; Smith, P., Transnational Terrorism and Al Qaeda Model: Confronting New Realities, *Parameters*, Summer 2002, str. 33-46.

³⁵ Kaldor, M., op.cit. fus. 8, str. 2.

³⁶ Transnationality, War and the Law, A Report on a Roundtable on the Transformation of Warfare, International Law, and the Role of Transnational Armed Groups, April 2006, Program on International Policy and Conflict Research, Harvard University, str. 7. Dalje u tekstu Transnationality, War and the Law, Report.

Sukobe poshladnoratovskog perioda „obogatila“ avojim učesćem još jedan, do tada nezametljiv akter čije lukrativne ciljeve niko ne dovodi u pitanje sa stanovišta pravne dopuštenosti. To su privatne kompanije specijalizovane za pružanje bezbednosnih i vojnih usluga. Prestanak hladnog rata doveo je, naime, do smanjenja broja pripadnika oružanih snaga u nizu država, ali ne i do smanjenja broja sukoba, te potreba za dobro obučanim, treniranim i za najsloženije zadatke sposobnim borcima nije prestala. Ona se, obzirom na dramatičan rast broja oružanih sukoba i buran, ako ne i revolucionaran tehnološki razvoj naoružanja, možda čak i povećala. Kao hitar odgovor na ove potrebe, a u skladu sa predomnantnim zakonima tržišne ekonomije, dolazi do dramatične proliferacije privatnih kompanija koje nude raznovrsne usluge – od obuke budućih vojnika, do neposrednog angažovanja u oružanim sukobima. Dolazi do

„pretvaranja privatne bezbednosti u rastuću industriju koja je *par excellence* svetskog karaktera.“⁴¹

Valja primetiti da se pružanje vojnih usluga kao izvozna grana javlja u visokorazvijenim državama. Kada je o državama u razvoju reč „u velikom broju njih unutrašnja pretnja je takva da oružane snage nisu nikada bile u stanju da svoju pažnju isključivo usmere prema spolja.“⁴²

Još jedno lice privatizacije oružanih sukoba posthladnoratovskog perioda koje upućuje na zaključak da

„da se trisatgodišnji period u kome je rat prevashodno vezivan za određeni tip političke organizacije poznat kao država – prvo u Evropi,

⁴¹ Van Creveld, M., *Through a Glass, Darkly Some Reflections on the Future of War*, *NWCR*, Autumn 2000, Vol. LIII, No. 4, str. 13. Prema podacima koje navodi ovaj autor, broj ovakvih kompanija u Nemačkoj u periodu između 1984-1996. više nego udvostručen (sa 620 porastao je na 1 400) dok je broj zaposlenih porastao za 300. U Britaniji je broj zaposlenih porastao sa 10 000 koliko ih je bilo 1950. na 250 000 u 1976. Trend porasta broja zaposlenih doveo je dotle da ih je više nego pripadnika aktivnih trupa države kojih je 1995. godine bilo 237 000. U SAD privatne kompanije koje pružaju bezbednosne usluge imaju od 1972. godine duplo više zaposlenih i 1,5 veći budžet od lokalnih, državnih i federalnih policijskih snaga. Broj zaposlenih, koji iznosi oko 1 600 000 već danas prevazilazi broj uniformisanih trupa države. O međunarodnopravnim aspektima ove pojave *Cf. e.g.* Singer, P.W., *War, Profits, and the Vacuum of Law: Privatize Military Firms and International Law*, 42 *CJIL*, 2004, str. 521-549; Milliard, S.T., *Overcoming post-colonial myopia: a call to recognize and regulate private military companies*, 176 *MLR*, June 2003, str. 1-95 koji nudi nacrt Međunarodne konvencije o sprečavanju prativpravnog transfera vojnih usluga stranim oružanim snagama; za istorijski pristup videti Smith, B.E., *The new Condottieri and U.S. Policy: The Privatization of Conflict and its Implications*, *Parameters*, Winter 2002, str. 107 *passim*; za studiju slučaja *A Question of Facts – Kassebaum, D., The Legal Use of Private Security Firms in Bosnia*, 38 *CJIL*, 2000, str. 581-602.

⁴² *Ibid.*

a potom, sa njenim širenje, i u drugim delovalima sveta isto tako – zavrlava.“⁴³

Staviše,

„sve su prilike da će upotrebu naoružanog nasilja – koja je od Tomasa Hobsa, ako ne i pre, priznata kao najznačajnija funkcija države – država ponovo deliti sa drugim entitetima, kao što je to bilo tokom srednjeg veka.“⁴⁴

Šta deatizacija i privatizacija znače za međunarodno humanitarno pravo (MHP)? Nema nikakve sumnje da ona predstavlja veliki izazov za MHP koje je nastalo i razvijalo se prevashodno kao pravo koje uređuje oružane sukobe između država. Pravo koje je i danas gotovo celokupnim korpusom okrenuto ovom tipu sukoba, a tek manjim svojim delom međunarodnim, unutrašnjim sukobima, koje ne poznaje transnacionalni ili rat protiv terorizma kao poseban tip oružanog sukoba. Pravo koje je, sledstveno tome, državnocentrično. Njegov centralni i predominantni subjekt je država. Iako, istina, poznaje i priznaje i nedržavne aktere kao subjekte – ili bar neke od njih kako će mo videti – ono svakako u njih ne ubraja terorističke organizacije, kriminalne grupe, privatne kompanije. Pitanje je da li se ove, navodno nove, pojave mogu obuhvatiti postojećom normativnom arhitekturom i njoj podvrći. Pitanje je, takođe, da li je to potrebno i poželjno.

1.1.2. NOVI RATOWI: DEMILITARIZACIJA

Jedna od nužnih i logičnih posledica gubljenja ekskluzivnog prava na rat države i pojave i umnožavanja nedržavnih entiteta kao aktera oružanih sukoba jeste i smanjenje učesća, a time i značaja oružanih snaga države. U sukobima više ne učestvuju samo, pa ni primarno, obučeni i trenirani vojnici, dobro naoružane i disciplinovane vojne snage kojima rukovodi odgovorna komanda. Snage kojima je jedini cilj da nadvladaju neprijatelja te svoje napade prevashodno usmeravaju na pripadnike neprijateljskih snaga koji učestvuju u neprijateljstvima i vojne objekte neprijatelja. Nasuprot njima, kako pokazuje dominantan model oružanog sukoba posthladnoratovskog perioda, ne stoji ista ili slična oružana sila, sa istim ili sličnim načinom oružanim snagama države ili čak sučeljene jedne protiv druge, nalaze se *ad hoc* okupljene grupacije ljudi sa nikakvim ili slabim lakustvom u borbama, bez adekvatne obuke u ratnim veštinama, a ka-moli obuke o pravilima ratovanja. Njihov cilj, kako smo videli, nije uvek

⁴³ *Ibid.*, str. 16.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 14.

i nije samo da poraze oružanu silu kojoj se suprotstavljaju. Nije, dakle, isključivo, pa ni primarno, vojni. Njihovi ciljevi su politički, lukrativni, kriminalni. Otuda njihovi napadi nisu isključivo usmereni na pripadnike vojne sile druge strane u sukobu, niti su usmereni samo na objekte koji služe vojnoj nameni. Sve i da to žele, pripadnici oružanog otpora često nisu u stanju da razviju usmerene vojne operacije protiv vojnih jedinica i vojnih ciljeva. Naprosto zato što, po pravilu, ne raspolažu adekvatnim naoružanjem, niti raspolažu odgovarajućom strukturom i lancem komande koji takve operacije zahtevaju. Oni su najčešće naoružani lakim naoružanjem, dok se njihova struktura, kažu eksperti, sve češće profilira prema modelu čelije. Njihov objekt napada, kako prema ljudima, tako i prema stvarima, diktiraju zahtevi promocije cilja, sa jedne, i mogućnosti koje im stoje na raspolaganju, sa druge strane. Rezultanta međugre ove dve grupe faktora ukazuje na civile i objekte civilne namene kao tipičan cilj napada oružanih grupacija, ali, istini za volju, neretko i vladinih trupaca koje, takođe, mogu imati zadate političke ciljeve:

„nesrećan trend savremenih sukoba je povećana ranjivost civila koja često uključuje njihovo namerno gađanje.”⁴⁵

Taj, možda je malo reći žalostan, trend raspoloživi podaci više nego potvrđuju. Početkom dvadesetog veka 85-90 % svih ljudskih žrtava činili su vojnici. Tokom Drugog svetskog rata participacija civila je u ukupnom broju žrtava dostigla približno polovinu. Kasnih devedesetih, dakle krajem XX veka, proporcija je upravo obrnuta. Približno 80% svih žrtava, prema nekim podacima i svih 90%⁴⁶ svih žrtava jesu civili.⁴⁷

Pretvaranje civila i civilnih objekata iz eventualne i neželjene posledice napada na vojne ciljeve i objekte u isključivi cilj napada dobija različite forme:

„Napadi usmereni protiv civila, nediskriminirani napadi, prisilno raseljavanje stanovništva, uništavanje infrastrukture koja je od vitalnog značaja za civilno stanovništvo, upotreba civila kao živih štitova, silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, tortura, uništavanje civilne svojine i pljačkanje vladine snage i nevladine grupe čine širom sveta.”⁴⁸

Etničko čišćenje postaje način ratovanja koji neretko dobija razmere genocida. Jednom rečju, oružani sukobi posthladnoratovskog perioda se ne samo usložnjavaju, deetatzuju i privatizuju, već se i

⁴⁵ The Responsibility to Protect, Report, str. 4.

⁴⁶ Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, 1997, Final Report, Washington, DC, xvii, str. 11.

⁴⁷ Chesterman, S., Introduction, u Chesterman, S., ed. *Civilians in War*, 2001, str. 2.

⁴⁸ International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, Report, str. 6.

demilitarizuju. Sa perspektivom da to postane trajna odlika oružanih sukoba:

„Demilitarizacija rata znači da će u ratovima dvadeset prvog veka samo delimično ratovati vojnici i da oni, najveći delom, neće biti upereni protiv vojnih ciljeva.”⁴⁹

Demilitarizacija rata, koja predstavlja otvoren izazov za osnovne, fundamentalne principe na kojima MHP počiva, princip vojne potrebe, princip razlikovanja i princip humanosti, na svojevrsan način je podstaknuta tehnološkim razvojem i iz njega proisteklom narednom osobinom oružanih sukoba posthladnoratovskog perioda – asimetrijom.

1.1.3. NOVI RATOVI: ASIMETRIJA

Stanovište o tome da tehnološki razvoj vrši ogroman uticaj na ratovanje spada u red ne tako brojnih opštih mesta celokupne teorijske misli koja se bavi oružanim sukobima:

„rat je do te mere prožet tehnologijom da ona ili upravlja svakim njegovim pojedinim elementom ili je bar sa njim povezana. Uzroci koji dovode do ratova i ciljevi zbog kojih se oni vode; udarci kojima otpočinju kampanje i povede kojima se one (ponekad) završavaju; odnosi između oružanih sila i društava kojima one služe; planiranje i priprema i izvršenje i evaluacije; operacije i obaveštajni rad i organizacija i snabdevanje; ciljevi i metodi i mogućnosti i misije; komandovanje i vodenje i strategija i taktika; čak i sam pojmovni okvir koji naši umovi usvajaju u promišljanju rata i njegovog vođenja – tehnologija utiče i uticaće na sve to.”⁵⁰

Teoretičari novog rata, dobar broj njih, idu i dalje:

„od kraja hladnog rata na ovamo stratezi tvrde da proživljavamo revoluciju u vojnim poslovima koju karakteriše novi oblik ratovanja poznat kao informatički rat.”⁵¹

⁴⁹ Munkler, op.cit. fus. 23, str. 18. Van Creveld M., je čak izričiti: „ratove u buduću neće voditi armije već grupe koje mi danas nazivamo teroristima, gerilcima, banditima i pljačkašima”. Citat prema Transnationality, War and the Law, Report, str. 6.

⁵⁰ Van Creveld, M., Technology and War From 2000 B.C. to the Present, (1991), str. 311.

⁵¹ Haslam, E. Information Warfare: Technological Changes and International Law, JCSL, 2000, Vol. 5, No.2, str. 157. O revoluciji u vojnim poslovima (*revolution in military affairs*) videti, na primer, FitzSimonds, J.R., The Coming Military Revolution: Opportunities and Risks, *Parameters*, Summer 1995, str. 30; Goure, D., Is There a Military-Technical Revolution in America's Future? *Washington Q.*, Autumn 1993, str. 175; Drepenievich, A.F., From Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions, u *Strategy and Force Planning*, 528, *Naval War College Faculty*, eds, 1995. Colin Gray, e.g. identifikuje sledeće istorijske transformacije ratovanja od pada Rimskog carstva do danas: a) pojava

Termin informatički rat zapravo je tek jedan od naziva koje koristi savremena, pretežno američka teorija. Naporedo sa njim u upotrebi su i termini rat na mreži (*net war*), ratovanje komandom i kontrolom (*command and control warfare*), sajber rat (*cyberwar*), rat trećeg talasa (*third wave war*). Iza različitih termina kriju se, neretko, različita poimanja te nove vrste ratovanja. Jedna od široko prihvaćenih definicija je definicija koju nude američke vazdohoplovne snage, a koja informatički rat određuje kao

„aktivnost pobijanja, korišćenja, iskrivljavanja ili uništavanja informacije neprijatelja i njenih funkcija; zaštita nas samih protiv takvih akcija; iskorišćavanje naših sopstvenih informatičkih vojnih funkcija.”⁵²

Iako, dakle, ne postoji opšteusvojena definicija informatičkog rata, postoji široka saglasnost o njegovim odlikama. Dominantna većina teoretičara slaže se da je njegova bitna osobina pojava oružja do tada neviđenog dometa, brzine i ubojnosti, što je značajnije, do novih sistema naoružanja.⁵³ U savremenom ratu, smatra se, sistemi naoružanja, odnosno njihove karakteristike, su te koje određuju karakter konflikta.⁵⁴ Pri tome se sistemom naoružanja smatra

„kombinacija jednog ili više naoružanja sa svom pratećom opremom, materijalima, uslugama, osobljem i sredstvima isporuke i razmeštaja (ako se mogu primeniti) koja samodovoljnost zahteva.”⁵⁵

Takođe se slažu da je informatički rat rat na daljinu, rat u kome oružane snage zaraćenih strana nikada ne dolaze u neposredni kontakt.⁵⁶

konjice u petom veku čime je počeo dug period prednosti za one borce koji su bili u stanju da ratuju na konju; b) vojna revolucija 16. i 17. veka koja dovodi do upotrebe vatrenog oružja u opsadama i otvorenog ratovanja; c) pojava „narodne vojske” i „opštenarodnog rata” koju podržava industrija i poljoprivreda savremene države; d) „mehanizovano ratovanje” koje počinje 1916. upotrebom tenka u bici kod Somme i vazdušnim okršajima nad Verdunom; e) nuklearni rat; f) informatički rat. *Cf.* The Influence of Space Power upon History, 15 *Comparative Strategy* str. 293, 297 (1996).

⁵² Department of the Air Force, Cornerstones of Information Warfare 3-4, 1995. Navedeno prema Haslam, op.cit. fus. 51, str. 158. O ratu u eri informatike videti Feaver, P., *Blowback: Information Warfare And The Dynamics of Coercion*, 1998, *Security Studies*, str. 88; Libicki, M., *Information War, Information Peace*, 1998, 51 *Journal of International Affairs*, str. 411; Metzler, J., *Information Warfare: New Challenges for Public International Law*, 1996, 37 *HILJ*, str. 272, 273.

⁵³ Kanuk, S., *Information Warfare: New Challenges for Public International Law*, 1996, 37 *HILJ*, str. 272, 273.

⁵⁴ Schmitt, M.N., *War Technology, and International Humanitarian Law*, Occasional Paper Series, Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard University, Summer 2005.

⁵⁵ Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1-02, www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/.

⁵⁶ Shulman, M., *Discrimination in the Laws of Information Warfare*, 1999, 37 *CJTL*, str. 939, 941.

Rat u kome se napad može usmeriti na bilo koju udaljenu tačku neprijateljske teritorije ili neke druge oblasti;

„U prošlosti je vojište bilo generalno linearno – snage na terenu su se sučeljavale preko jedne geografski određene linije. U ratu dominantnog manevra vojište je zamenjeno *borbenim prostorom* (battlespace), sa silom koja se primenjuje sa raznovolikih platformi čija preciznosti veoma varira i čiji je manevar sinhronizovan sa drugim platformama da bi se pogodio cilj koji su obeležile superiorne informatičke mogućnosti.”⁵⁷

Dakako, revolucionarna tehnologija, koja proizvodi ove nove ratove, jeste potencija koja je na raspolaganje stavljena onim subjektima – državama ili nedržavnim akterima – koje takvo naoružanje, zapravo, sistem naoružanja, mogu sebi finansijski priuštiti. Kako njih nije mnogo, pojavljuje se jedan relativno uzak krug *high-tech* opremljenih oružanih snaga koje se – bar za sada – direktno ne sučeljavaju. Na suprotnoj strani se – po pravilu – nalaze slabo opremljene i loše naoružane snage, bilo da je reč o oružanim snagama neke države ili oružanim snagama nedržavnih entiteta:

„Ratne tehnologije koje se već nalaze na bojnopolju i razvojni programi ... stvaraju takav stepen asimetrije između high i low-tech snaga kakav se retko nalazi u vojnoj istoriji.”⁵⁸

I tako je sledeća bitna i gotovo nesporna odlika savremenih sukoba *asimetrija*.⁵⁹ Uprkos toj saglasnosti, brojna su i vrlo različita određenja asimetrije, odnosno asimetričnog rata. Najčešće se sreće najjednostavnija definicija koja asimetričnim ratom smatra rat u kome jedna od strana uživa očiglednu tehnološku i materijalnu prednost.⁶⁰ Ima, međutim, i onih određenja koja ukazuju na složeniju prirodu i karakter asimetrije:

⁵⁷ Joint Chiefs of Staff, Concept for Future Joint Operations: Expanding Joint Vision 2010, 8-9, 1997, str. 1057. Dominantni manevar predstavlja „multidimenzionalnu primenu informatičkih, dejstvjućih i mobilnih sposobnosti u pozicioniranju i razvijanju široko disperzovanih zajedničkih vazdušnih, kopnenih, pomorskih i svemirskih snaga” (*ibidem*, str. 20). Citirano prema Schmitt M.N., *Bellum Americanum: The U.S. View of Twenty-First Century War and its Possible Implications for the Law of Armed Conflict*, *MJIL*, Vol. 19, Summer 1998, str. 1057.

⁵⁸ Schmitt, 2005, op.cit. fus. 54.

⁵⁹ O asimetriji videti i Bell, C., *The First War of the Twenty-First Century – Asymmetric Hostilities and the Norms of Conduct*, 2001; Thomas, L. Timothy, *Deciphering Asymmetry's Word Game*, 81 *Military Review*, July-August 2001, str. 32-37; Li-Wei, T.F., *Rethinking Western Vulnerabilities to Asymmetric Warfare*, 28 *Journal of Singapore Armed Forces*, April-June 2002; Gray, S.C., *Thinking Asymmetrically in Times of Terror*, *Parameters*, Spring 2002, str. 5-14; Arreguit-Toft, I., *How the Weak Win Wars – A Theory of Asymmetric Conflict*, 2005.

⁶⁰ Sandoz, Y., *International Humanitarian Law in the Twenty-First Century*, *YILJ*, Vol. 6, 2003, str. 19.

„U vojnoj oblasti i oblasti nacionalne bezbednosti asimetrija predstavlja drugačije delovanje, organizovanje i razmišljanje od protivnika da bi se maksimalizovale sopstvene prednosti, iskoristile protivničke slabosti, preuzela inicijativa i stekla veća sloboda delovanja. Ona može biti političko-strateška, vojnostrateška ili njihova kombinacija. Ona može uključiti različite metode, tehnologije, vrednosti, organizacije, vremenske perspektive ili njihove kombinacije. Može biti kratkoročna ili dugoročna. Može biti namerna ili nenamerna. Ona može biti samostalna ili se može sprovesti u vezi sa simetričnim pristupima. Može imati i psihološku i fizičku dimenziju.”⁶¹

Ovo, kao i neka druga, slična poimanja asimetrije ukazuju na neke bitne aspekte asimetričnog rata koji jesu ili mogu biti izvori izazova za MHP. Najpre, ono upućuje na asimetriju ne samo kao na odnos snaga između zaraćenih strana, već i na asimetriju kao bitnu determinantu u odabiru metoda i sredstava ratovanja strana u sukobu i, kao posledica toga, determinantu obima zaštite žrtava rata. Ne samo „jača”, već i slabija strana teži da, da parafraziramo citirano određenje asimetrije, da deluje, organizuje se i razmišlja drugačije od protivnika da bi maksimizovala sopstvene prednosti, iskoristila protivničke slabosti, preuzela inicijativu i stekla veću slobodu delovanja:

„Asimetrično ratovanje, tiha odlika novih ratova u bliskoj dekadi, je velikim delom zasnovana na različitim brzinama kojim strane ratuju: asimetrije snage su zasnovane na sposobnosti za ubrzanje čime prevazilazi snagu neprijatelja, dok je asimetrija slabosti zasnovana na spremnosti i sposobnosti da se tok rata uspori.”⁶²

Pokušaće, najpre, da spreči ili bar umanjí mogućnost identifikovanja i ciljanja svojih vojnih potencijala, kako ljudskih, tako i materijalnih. Poseguće za kamuflažom, ratnim lukavstvom, pokušaće da omete upotrebu elektromagnetnog spektra od strane neprijatelja (jamming) ili da omete njegove linije komunikacije proizvodeći signale slične njegovim (spoofing), metodi ratovanja koji su bez sumnje dopušteni. Ali ako to nije dovoljno ili nije izvodljivo – što je moguće, čak i verovatno – poseguće za drugim metodama. Jedan od najčešće korišćenih metoda kojim nastoji da zaštiti svoju živu silu jeste da ukloni znake raspoznavanja pripadnika oružanih snaga ili da dopusti upotrebu znakova koji ukazuju na lica koja uživaju posebnu zaštitu, da borce stacionira zajedno sa ci-

vilima, da upotrebi civile kao živi štit za vojne jedinice i vojne objekte, da civilne objekte koristi u vojne svrhe.

Kompenzirajući efekt pokušaće da postigne i pri izboru sredstava ratovanja. Posebno atraktivna i obećavajuća su sredstva koje je lako pribaviti i koja deluju na ciljeve na koje je neprijatelj posebno osetljiv. U red tih izuzetno značajnih ciljeva spadaju svakako pripadnici oružanih snaga neprijatelja. Vojno nadmoćna strana, a to su, po pravilu, ekonomski razvijene, demokratski ustrojene države, posebno su osetljive na reakcije domaćeg javnog mnjenja koje teško prihvata ljudske žrtve na svojoj strani. U njima prevladava post-herojski mentalitet u kome „žrtvovanje života nije više ideal”,⁶³ i njemu odgovara model ratovanja u kome ljudski gubici na sopstvenoj strani nisu prihvatljivi ili su teško prihvatljivi – post-herojski rat.⁶⁴ Posmatrano sa tog aspekta, jasno je zašto korišćenje bombaša samoubica postaje atraktivan način ratovanja. I zašto je neretko usmeren i na civilna lica. Kao što je jasan i strah od upotrebe oružja za masovne uništenje, posebno biološkog i hemijskog naoružanja, koje je relativno low-tech, nije odveć skupo, relativno lako je dostupno i relativno lako za korišćenje.⁶⁵ Sredstva koja, uzgred budi rečeno, MHP zabranjuje.⁶⁶

Druga moguća slabost jače strane i atraktivan cilj neprijatelja je, naizgled paradoksalno, upravo izvor njene nadmoći: „što je protivnik više high-tech, to je osetljiviji na takav napad”.⁶⁷

Ali, da li je kompjuterski napad napad na smislu MHP? Da li je mreža vojni cilj? Da li su lica koja rade na mreži ili održavanju mreže bore? Da li su postrojenja koja proizvode elemente informacionih sistema ne samo za vojne, već i za civilne potrebe vojni ciljevi? Da li su to prostorije u kojima je smeštena oprema koja se koristi i u druge svrhe a ne samo vojne? Ta, i niz drugih pitanja, ukazuju na drugi aspekt asimetrije koji valja ovom prilikom pomenuti: zamagljivanje granice između boraca i civila i granice između vojnih ciljeva i civilnih objekata rezultat je, delom, tehnološkog razvoja. Nije li, dakle, uzdrman princip distinkcije, princip proporcionalnosti? Šta je sa konceptom napada,

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Jedan od najčešće navodenih primera post-herojskog rata je intervencija NATO na Kosovu 1999. godine koja je, inače, u istoriju ratovanja ušla kao prvi primer rata u kome pobednik nije imao ni jednu ljudsku žrtvu (*ibid.*, str. 10). Vidi i, na primer, Luttwak, *op.cit.*, fus. 1, str. 40.

⁶³ O tome vidi više Leitenberg, M., *Biological Weapons and „Bioterrorism” in the First Years of the 21st Century*, 21:2, *Politics and the Life Sciences*, Sept. 2002, str.3.

⁶⁴ Cf. Arreguin-Toft, *op.cit.*, fus.59; Transnationality, War and the Law, Report, str. 8-11.

⁶⁷ Schmitt, 2005, *op.cit.*, fus. 54, str. 43.

⁶¹ Metz, S., Johnson II, D.V., *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts*, US Army War College, Strategic Studies Institute, January 2001.

⁶² Munkler, *op.cit.*, fus. 23, str. 9.

vajnog cilja, predostrožnosti? Da li MHP uopšte poznaje oružani sukob asimetričnog tipa?

1.1.4. NOVI RATOVI: INTERVENCIJIZAM

Dakako da *intervencionizam* nije izum posthladnoratovskog perioda. Involviranje stranih elemenata u unutrašnje oružane sukobe starija je i trajna odlika istorije ratovanja. Zadržimo li se na periodu posle Drugog svetskog rata videćemo da je gotovo petina unutrašnjih sukoba izgubila isključivo unutrašnji karakter upravo zbog toga što su se u sukob uključile oružane snage neke druge države. Numerički, u 36 od 165 sukoba. No, ovo umirujuće uprosečavanje preti da zamagli neke bitne činjenice koje – zajedno uzet – navodno tvore specifikum intervencionizma posthladnoratovskog perioda.

Najočiglednija, iako možda ne i nabitnija razlika, jeste nesrazmerno veliki broj intervencija u posthladnoratovskom periodu. Naime, tokom samo 16 godina njegovog trajanja izvršeno je više intervencija nego li u čitavom hladnoratovskom periodu. Druga, po mišljenju ovog autora zanačajnija *differentia specifica*, odnosi se na nosioca intervencije. Tokom hladnoratovskog perioda države su se oslanjale „koliko god su mogle, pravno, vojno i politički govoreći, na unilateralan upotrebu sile.“⁶⁸

Otuda se i kao dominantan subjekt intervencije u hladnoratovskom periodu pojavljuje individualna država. U posthladnoratovskom periodu pozicija države se menja. Države više nisu spremne i voljne da sili pribegnu individualno, čak i ako je reč o jedinjoj preostaloj super-sili: „Od kraja Hladnog rada izražen je pad unilateralne upotrebe sile od strane Sjedinjenih Država izvan Ujedinjenih nacija.“⁶⁹

To fokusiranje na svetsku organizaciju kada je upotrebi sile i uopšte o održavanju međunarodnog mira i bezbednosti reč, očitava se i izvanrednom aktivizmu Organizacije, osobito u prvim godinama posthladnoratovskog perioda. Prevashodno u delovanju onog njenog organa u čijem je domenu upotreba sile i održanje mira – Savetu bezbednosti. Lakše i češće nego ikada pre u Savetu bezbednosti se kumulira potreba na saglasnost o raznovrsnim merama koje treba da ublaže ili otklone sukobe, ali i saglasnost da se intervenišu u nekima od njih. Kada je o mirovnim operacijama reč, numerički izraz tog optimizma očitava se u sledećem. Nasuprot petnaest preduzetih operacija u čitavom periodu

1946–1989. godina, stoji čak 38 operacija koje su UN preduzele od 1989. godine do 2000. godine.⁷⁰ Te mirovne operacije bitno menjaju kontekst u kome deluju. To više nije međunarodni oružani sukob, već unutrašnji, nemeđunarodni oružani sukob. Istini za volju, i tokom hladnoratovskog perioda UN je osnivala misije koje su delovale na teritoriji država zahvaćenih oružanim sukobom. Tako će Savet bezbednosti već 1960. godine doneti odluku da snage UN pošalje u ratom zahvaćeni Kongo. Pa ipak, statistika koja govori da je od 15 preduzetih operacija samo pet za polje delovanja imalo kontekst unutrašnjeg sukoba međunarodne sukobe čini dominantnim kontekstom. Nasuprot tome, u posthladnoratovskom periodu UN intervenišu prevashodno u unutrašnjim sukobima. Od pomenutih 38, UN se pojavljuje u samo pet situacija koje karakteriše međunarodni, međudržavni sukob.⁷¹

Promenu konteksta prati promena cilja, mandata i sredstava koje stoje ili treba da stoje na raspolaganju misijama. Namesto „prostog“ cilja da obezbede prekid neprijateljstva, po shvatanju Madlen Olbrajt, (Madeleine Albright) mirovne operacije UN čine „da svet bude manje nasilan, stabilniji i demokracičniji nego što bi inače bio“.

To promenjeno viđenje cilja i uloge mirovnih operacija deo je, ali važan deo, nove, celovite vizije uloge i zadataka Organizacije:

„Mi, u našem vremenu, imamo odgovornost kao što su naši predhodnici imali u svoje doba, da ne budemo zatočnici istorije, već da je oblikujemo: ne da izgradimo svet bez sukoba, već svet u kome se sukob efikasno obuzdava; ne svet bez represije, već svet u kome se moć slo-bode širi; ne svet bez protivpravnog ponašanja, već svet u kome se sve više obezbeđuje poštovanje prava.“⁷²

Viđenje koje traži izmenu modaliteta delovanja organizacije:

„Principi i praksa koja se pojavila tokom hladnoratovskog perioda iznenada izgledaju beznadežno samoograničavajući. Sada i unutar Ujedinjenih nacija i izvan njih postoji podrška „održavanju mira sa zubima“... države članice i javno mnjenje podržavaju snažniju akciju (*muscular action*, *prim. aut.*)... Sprovođenje sporazuma ili razdvajanje suprotstavljenih više nije dovoljno; međunarodna zajednica sada želi da Ujedinjene nacije demarkiraju granice, kontrolišu i eliminišu teško naoružanje, uguše anarhiju i garantuju dostavljanje humanitarne pomoći

⁷⁰ Lachna, B., *From Side Show to Centre Stage, Civil Conflict After the Cold War, Security Dialogue*, Vol. 35, No. 2, June 2004, str. 192.

⁷¹ *Ibidem*, str. 192.

⁷² Albright, M., *International Law Approaches the Twenty-First Century: A US Perspective on Enforcement*, 18 *FLJ*, 1995, str. 1599.

⁶⁸ Higgins, R., *Peace and Security Achievements and Failures*, 6 *EHJL*, 1995, str. 446-447.

⁶⁹ *Ibidem*, str. 449.

u zone ratovanja. To su očigledno zadatci koji zahtevaju „zube“ i „mišiće“, uz druge, manje opipljive kvalitete kojima smo težili u prošlosti. Drugim rečima, sve su jači zahtevi da Ujedinjene nacije sada nameću mir, kao što je izvorno predviđeno Poveljom.”⁷³

Tadašnji prvi čovek Generalnog sekretara za mirovne operacije, sada i već duže Generalni sekretar UN verno je, nema razloga u to sumnjati, odslikao uverenja i htenja međunarodne zajednice. No, ono što je svakako nedostajalo – kako u hladnoratovskom, tako i u posthladnoratovskom periodu – jeste politička i svaka druga volja država članica da implementiraju one odredbe Povelje koje su tim željama i htenjima obezbeđivale adekvatan mehanizam za ostvarenje, a to su stalne snage OUN. I kao što je hladnoratovski koncept mirovnih operacija nastao kao surogat, zamena za mehanizam nametanja mira predviđenim Poveljom, tako će i posthladnoratovski period ponuditi alternativna sredstva: „mišićavo održanje mira“, delovanje koalicija spremnih i voljnih država i delovanje organizacija ograničenog sastava, kolokvijalno regionalnih organizacija. Razlika je, međutim, veoma bitna. To nisu operacije u kojima se međunarodna organizacija ili grupa država pojavljuje kao neutralna strana koja prosto održava mir. Reč je o tome da se oni pojavljuju kao strana u sukobu koja svoje oružane snage upotrebljava da bi postigla određeni cilj. Pogledajmo model koalicije spremnih i voljnih država. Paradoksalno ili ne, tek ovim je modelom započela era nametanja mira u posthladnoratovskom periodu. I, opet možda paradoksalno, taj je model kreiran za potrebe međunarodnog, a ne nemeđunarodnog sukoba.

Reagujući na, da citiramo odredbe relevantnih rezolucija, invaziju koju je Irak izvršio na Kuvaj, Savet bezbednosti je, izričito se pozivajući na član 39 i 40, zatražio od Iraka da se povuče iz Kuvajta i uveo ekonomske sankcije. Obzirom da te mere nisu dovele do željenog cilja, Savet bezbednosti usvaja Rezoluciju 678 kojom:

„2. Ovlašćuje države članice da u saradnji sa vladom Kuvajta ... preduzmu sve neophodne mere kako bi podržale i sprovele rezoluciju 660 (1990) i sve potonje relevantne rezolucije i ponovo uspostavile međunarodni mir i bezbednost u ovoj oblasti;

3. Zahteva od strane svih država da pruže odgovarajuću podršku za akcije koje se preduzimaju u skladu sa paragrafom 2 ove rezolucije.”⁷⁴

Ovlašćenje će prihvatiti koalicione snage koje su se već nalazile u Zalivu i, pod komandom SAD, 16. januara 1991. godine započele napade iz vazduha, a 24. januara i operacije na kopnu. Pet dana im je bilo potrebno da iračku vojsku primu da napusti granice Kuvajta. To, međutim, neće označiti kraj njihovog angažovanja protiv Iraka. Pozivajući se na potrebu da obezbede poštovanje rezolucija Saveta bezbednosti koalicione snage su ušle u Irak i okupirale delove severnog Iraka i posle okončanja sukoba, a nastavile su i vazdušne napade na ciljeve u Iraku i Kuvajtu. Ono što početkom 90-ih, čini se, nije predstavljalo cilj njihovog delovanja jeste promena vladajuće strukture u Iraku. No, upravo će karakter režima biti jedan od glavnih razloga da koalicija voljnih i spremnih 2003. godine izvrši invaziju na Irak. Ovoga puta upravo sa namerom da režim ukloni. I, ovoga puta, bez izričitog (po mišljenju mnogih bez ikakvog) ovlašćenja Saveta bezbednosti. Uostalom, četiri godine pre izvršene invazije jedan od lidera ove koalicije, britanski premijer Toni Bler, reći će:

„Mogli bi smo možda pasti u iskušenje da ponovo razmišljamo o jasnoći i jednostavnosti Hladnog rata. Ali, mi sada moramo ustanoviti novi okvir. Naš opstanak kao država više nije ugrožen. Naše aktivnosti u odbrani vrednosti koje gajimo sada rukovodi jedna finija mešavina uzajamnih sopstvenih interesa i moralne svrhe. Na kraju se vrednosti i interesi spajaju. Ako možemo da ustanovimo i širimo vrednosti slobode, vladavine prava, ljudskih prava i otvorenog društva, onda je i to naš nacionalni interes. Širenje naših vrednosti čini nas bezbednijim.”⁷⁵

Treći model nametanja mira nagovešten je pre nego što se pojavio. U glasovitoj Agendi za mir iz 1992. godine, Butros Butros Gali, tadašnji Generalni sekretar UN, založiće se za „novi komplementarizam” regionalnih organizacija i UN. Taj je komplementarizam trebalo da odgovori na potrebe – i teškoće – sa kojima se UN susretale pri odašiljanju mirovnih snaga, ali i da doprinese

„produbljivanju osećanja uključenosti, saglasnosti i demokratije u međunarodnim odnosima”⁷⁶

Situacija, međutim, nije bila obećavajuća. Postojeće organizacije čije je članstvo bilo ograničeno na države regiona ili subregiona nisu bile ni vlasne ni kadre da deluju u domenu održavanja mira i bezbednosti. A one koje su bile kadre – pre svega NATO čiji je regionalni karakter sam po sebi više nego sporan – decenijama su insistirale na

⁷³ Annan, K., UN Under-Secretary General for Peacekeeping Operations, NATO Review, October 1993, str. 4.

⁷⁴ SC Res. 678 (1990), 29 November, <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>

⁷⁵ Blair, T., Doctrine of the International Community, govor održan u Ekonomskom klubu u Čikagu 24. aprila 1999, <http://www.number-10.gov.uk/output/page1297.asp>.

⁷⁶ Report of the Secretary-General on the Work of the Organization, 1992, YUN, Vol. 46, 1992, para. 114, 115.

isključivo odbrambenom karakteru. No, u novom svetu one su tražile novu ulogu, NATO posebno. Već juna 1992. godine NATO će izraziti spremnost da podrži mirovne aktivnosti KEBS-a, a decembra te iste godine, na pitanje Generalnog sekretara UN da li bi bio spreman da podrži buduće rezolucije o ex-Jugoslaviji, NATO će odgovoriti:

„Potvrđujemo spremnost naše Alijanse da podržimo, od slučaja do slučaja i u skladu sa sopstvenim procedurama, mirovne operacije na osnovu ovlašćenja Saveta bezbednosti, čija je odgovornost za mir i bezbednost primarna. Spremni smo da pozitivno odgovorimo na inicijative Generalnog sekretara kojima bi mogao zatražiti pomoć Alijanse u sprovođenju rezolucija Saveta bezbednosti.”⁷⁷

Tako se moglo dogoditi da samo pet meseci kasnije, bez formalne izmene osnivačkog ugovora, NATO otpočne dejstva izvan teritorije svojih članica – u Bosni i Hercegovini, pod okolnostima koje taj ugovor ne predviđa – na bazi odluka druge organizacije i u situaciji za koju se ne može reći da zahteva samoodbranu. NATO će, zajedno sa Zapadnoevropskom unijom, obezbeđivati poštovanje embarga na moru i Dunavu, potom obezbediti poštovanje zona zabrane leta, zaštitu osoblja misija UN, kao i poštovanje zona bezbednosti. Nije bilo nikakve sumnje da to čini po i u skladu sa ovlašćenjem Saveta bezbednosti. No, kada se bude angažovao na jednoj drugoj lokaciji na prostorima bivše Jugoslavije, na Kosovu, godine 1999. legalnost sile koju je upotrebio biće daleko od nesumnjivosti. Njegova kampanja, da upotrebimo terminologiju samog NATO,

„predstavlja novu fazu u razvoju međunarodno-pravnih argumenata u prilog međunarodnog intervencionizma u jednom pravcu. U slučaju Kosova, međunarodni pravnici su počeli da tvrde da postoje situacije u kojima je preduzimanje vojne intervencije od strane međunarodne zajednice opravdano, čak i ako je takva akcija izvan prava.”⁷⁸

A da je protivpravna, priznaće i najiskreniji zastupnici intervencije:

„Nauk koji se može izvući (iz prinudne akcije NATO, *prim. aut.*) je da se, nažalost, zaista pojavljuju „teški slučajevi” u kojima se mora suočiti sa strašnom dilemom i u kojima se može učiniti da imperativni politički i moralni razlozi ne ostavljaju ništa drugo do li da se deluje izvan prava.”⁷⁹

Tendencija začeta menjanjem mandata mirovnih operacija, nastavljena izgradnjom i eksploatacijom modela nametanja mira dobila je svoj

logičan – možda ne i jedini – proizvod: povratak teoriji pravednog rata. Rat koji se vodi zarad pravednog cilja, šta god o tome govorilo pozitivno pravo, dopušten je. Ali, ako nije dopušten pozitivnim, kojim onda pravom jeste? Na ovo pitanje ne postoji neograničeni broj odgovora. Odgovor je lako naći, ako ga tražimo. Jer, možemo ga pronaći samo u jednom višem poredku, poredku koji se zove ili prirodno pravo ili *interes*. Pitanje koje potom sledi – ili bi moglo slediti – da li takav rat, da bi bio pravedan, zahteva i poštovanje pravila ratovanja? Ako zahteva, o kojim je pravilima reč? Da li je reč o pravilima pozitivnog prava, međunarodnog humanitarnog prava? Prava koje je, budući državocentrično, stvoreno i upućeno prvenstveno državama? Prava koje počiva na principu ravnopravnosti strana u sukobu, na principu nepristrasnosti koji ne dopušta razlikovanje na „dobre” i „zle”, prinčeve svetlosti i pričeve tame već se podjednako primenjuje na sve strane u oružanom sukobu? Prava koje priznaje samo jedan legitimni cilj stranama u sukobu – nadvladati oružanu silu neprijatelja, a ne i politički režim neprijatelja? Prava koje priznaje i dopušta samo napad na vojne ciljeve, nikako na civilne objekte ma kako oni bili važni za opstanak tog režima? Ili je, možda, opet na delu neko drugo, više pravo? Prirodno pravo, na primer? Ili protagonisti prirodnog rata ne moraju slediti nikakva pravila ratovanja, već samo sopstveni interes?

Valja reći da ove i druge izazove nisu kreirali samo NATO i UN. Više nego skroman doprinos dala je, na primer, Organizacija za ekonomsku saradnju zapadnoafričkih država koja je u brojnim akcijama preduzetim na podkontinentu i sama ponekad nadilazila mirovnu misiju. Dodajmo, ne čekajući ovlašćenje Saveta bezbednosti uvek, čak ni po pravilu. Tu je, ali sa daleko skromnijom praksom, Zajednica nezavisnih država. Broj regionalnih i subregionalnih organizacija koje su otvorile ili nagovestile mogućnost delovanja u domenu održanja međunarodnog mira je još impresivniji.

Valja, takođe, reći i to da novi intervencionizam nije ostao neosporen:

„Reči više ne korespondiraju stvarima. Sloboda je hermafrodit, muškarac i žena, i ratnik i mirotvorac, jedini mogući način da se predstavi vojska koja oslobađa, demokratija koja kolje, oslobodioca koji muči. ... Mir i rat više nisu antonimi, krajnje nepomirljivi, već novi ljubavnici koji naivno maštaju o svetlijoj budućnosti.”⁸⁰

Kao što ni izazovi koje on upućuje međunarodnom pravu, posebno međunarodnom pravu, nisu, nužno bez odgovora. Etnocentrično po vo-

⁷⁷ Final Communiqué, NATO Press Service, 17. decembar 1992.

⁷⁸ Orford, A., *Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism*, *EJIL*, 1999, Vol. 10, No. 4, str. 680.

⁷⁹ Simma, B. *NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects*, *EJIL*, 1999, Vol. 10, No. 1, str. 22.

⁸⁰ Burke, op.cit. fus. 1, str. 73.

kaciji, da li raspolaže dovoljnom „arhitekturom“ u koju se – ne mogu, ne *de lege ferenda*, nego već jesu, *de lege lata* – uključiti i glavni nosioci intervencionizma, međunarodne organizacije? Ako jesu, šta je izvor njihove obaveze? I šta je mera njihove obaveze? Uz to, šta je sa sve brojnijim i aktivnijim nemeđunarodnim organizacijama?

2.2. STARO PRAVO

Suočen sa tek nekim od pomenutih izazova međunarodnom humanitarnom pravu glasoviti doktrinari sa nezanemarljivim iskustvom u sankcionisanju njegovog kršenja uzviknuće:

„Ovo su teška vremena za međunarodno kršenje prava – za pravo, za međunarodno pravo u širem smislu.“⁸¹

Prigovori upućeni međunarodnom pravu imaju, kako smo videli, mnoga lica. Pa ipak, čini se da se svi oni mogu svesti na dva osnovna. Uz sav rizik koji svaka klasifikacija nužno sa sobom nosi, rekli bi smo da prvi prigovor drži da je MHP do te mere zastarelo da ni ne „pojmi“ stvarnost novih oružanih sukoba. MHP se spočitava da ne raspolaže normama koje bi uredile odnose strana u sukobima novog tipa: odnosi između sukobljenih strana nisu oni odnosi koje MHP reguliše, akteri ovih sukoba nisu oni entiteti koje MHP poznaje kao subjekte.

Druga vrsta prigovora je da MHP raspolaže normama, ali da su one nejasne, neadekvatne. Nejasne i neadekvatne do te mere da predstavljaju smetnju za nastanak novih, regulatornih pravila:

„Krizna međunarodnog humanitarnog prava bila je nesreća koja čeka da se dogodi. Jer, kada pravo i realnost prestanu da se podudaraju, tada je, naravno, pravo to koje mora da odstupa.“⁸²

⁸¹ Ono što je posebno interesantno to je da Meron žarište krize locira izvan tehnologije, izvan politike: „Glavni razlog takvog stanja stvari ne leži samo u tehničkim detaljima ili finisama međunarodnog prava. Svedoci smo, takođe i sumraka humanosti i humanitarnih vrednosti. Taj sumrak vrednosti je, za uzvrat, doveo do erozije humanitarnih principa.“ Pa ipak, Meron je daleko od toga da proglasi „kraj prava“. Kao što je daleko od toga da napusti svoju rolu posvećenog pravnika i pozove na moralni preobraćaj: „Nisam uveren da je napuštanje postojeće strukture međunarodnog prava pogodno ili poželjno. To bi uručilo postojeće norme, a ne bi stvorilo nove. Nalazeći rešenja, putem smislenog tumačenja i primene prava, možemo da potpomognemo ciljeve suzbijanja i terorizma i zločina protiv čovečnosti i unapredimo pojmove odvraćanja i pravde.“ Meron, M., *Introductory Remarks*, *Social Research*, Vol. 69, No. 4, Winter 2002, str. 1173 i 1176.

⁸² Rieff, D., *What is Really at Stake in the US Campaign Against Terrorism*, *Crimes of War Project*, September 2002, <http://www.crimesofwar.org/sept-mag/sept-home.html>.

Ima, dakako, i drugačijih mišljenja. U redovima teoretičara međunarodnih odnosa ima – možda sve više – onih koji nisu spremni da prihvate teoriju „novog rata“:

„razlika između „savremenih“ formi sukoba i ratova „prošlih“ vremena je prenategnuta i u nekim slučajevima ne može da izdrži proveću.“⁸³

Dakako da i doktrina međunarodnog prava, ne samo zato što je tradicionalno nesaglasna, poznaje one koji upravo analizirajući stvarnost novih sukoba staju u njegovu odbranu:

„Ne postoji ništa što bi moglo zameniti ovaj uređeni, praktični i humani korpus međunarodnog prava.“⁸⁴

Konačno, ima i onih koji su spremni i voljni da, upravo zbog vere u vrednosti koje MHP štiti, pozovu na ozbiljno preispitivanje njegovog sadržaja:

„Korisno je ispitati probleme, pa čak i neuspehe humanitarnog prava koji su zabeleženi u praksi. ... Svako ispitivanje međunarodnog prava treba izvesti bez predrasuda – tako da se ne isključuje ni jedna mogućnost, čak ni mogućnost da se odbaci čitavo pravo i stvori novo zdanje na različitim osnovama ukoliko se dođe do uverenja da nije moguće uneti promene u pravo kako je ono sada.“⁸⁵

Primamljiv i izazovan, taj grandiozni zadatak daleko nadilazi ambicije teksta koji je pred vama. Namera njegovog autora ovde je da istraži tek jedan deo tvorevine razvoja čovečanstva koja se naziva međunarodnim pravom. Ali kog dela? U izboru predmeta istraživanja on se rukovodio sledećim:

⁸³ Newman, E., *The „New Wars“ Debate: A Historical Perspective Is Needed*, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 2, June 2004, str. 174. U tom smislu videti i, na primer, Haslam, op.cit. fus. 51, str. 157 i *passim*; Lacina, op. cit. fus. 70.

⁸⁴ Shepard, W.S., *International Law and the War on Terrorism*, *Mediterranean Quarterly*, Winter 2005, str. 92. Videti i Greenwood, C., u Durham H. and McCormack, T.L.H., ed. *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law*, 1999; Schindler, D., *International Humanitarian Law: Its Remarkable Development and its Persistent Violation*, *JHIL*, No. 5, 2003, str. 165 i *passim*. Ratner, S.S., *Are the Geneva Conventions out of date*, *LQJ*, Summer 2005, str. 66 i *passim*.

⁸⁵ Sandoz, op. cit. fus. 60, str. 4; Antony Rogers će reći: „ove tendencije u domenu međunarodne bezbednosti nisu, zapravo, nove. Ono čime se sada bavimo je nešto čime smo morali da se bavimo vekovima“, *Asymmetric warfare: some personal reflections*, u *Relevance of International Humanitarian Law to Non-State Actors*, *Proceedings of the Bruges Colloquium*, Special Edition, No. 27, Spring 2003, str. 15. Schindler, op.cit. fus. 84, str. 165 i *passim*. Ratner, op.cit. fus. 84, str. 66 i *passim*: Goldberg, M., *Beyond Fear: The Triumph of International Humanitarian Law*, *The Humanist*, May/June 2004, str. 17 i *passim*.

„Niko ne razmišlja o pravljenu zgrade a da prvo ne proveri da li su njeni osnovi čvrsti. Isto je i sa međunarodnim humanitarnim pravom.“⁸⁶

A osnove svakog prava tvori „sveto trojstvo“ njegovih izvora, materijalnog domena, dakle objekta i subjekata. Isto je i sa humanitarnim pravom. Da bi smo odgovorili ili se makar približili odgovoru na dilemu novi rat v. staro pravo, odnosno dilemu o adekvatnosti normi MHP, neophodno je da najpre utvrdimo koja su to pravila koja MHP tvore. Da utvrdimo kriterijume koje jedno pravilo mora ispuniti da bi postalo pravno pravilo, a ne samo pravilo morala, konvencije i sl. Kada to utvrdimo – identifikujemo izvore MHP u formalnom smislu – upustićemo se u traganje za odgovornom na pitanje koje su to situacije koje MHP uređuje. A zatim, sledeći isti put, odnosno metod, u potragu za enitetima koje MHP prepoznaje kao aktere.

2. MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO: IZVORI

2.1. MEĐUNARODNO HUMANITARNO PRAVO KAO GRANA MEĐUNARODNOG PRAVA

Oni koji dovode u sumnju sposobnost međunarodnog humanitarnog prava (MHP) da percipira i uredi savremene oružane sukobe ne propuštaju da istaknu nesaglasnost ne samo o konceptu MHP, već i o nazivu ovog korpusa prava. I, odista, uvid u doktrinu i praksu država ukazuje da pored naziva MHP čija je upotreba od sedamdesetih godina XX veka kada se pojavljuje sve učestalija i čak preovlađujuća i dalje srećemo neke druge termine.¹ Deo doktrine i zvaničnog vokabulara istrajava na starim terminima: ratno pravo (*the law of war*),² pravo oružanih sukoba (*the law of armed conflicts*)³ ili međunarodno humanitarno pravo oružanih sukoba.⁴ Razlozi za oporiranje terminu MHP su različiti. Među protivnicima naziva MHP ima onih koji drže da je

¹ Naziv međunarodno humanitarno pravo predložio je Žan Pikte, nesumnjivo jedan od najvećih autoriteta u domenu MHP i dugogodišnji predsednik Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. Cf. Pictet, J. S., *Le Droit international humanitaire: définitio*, u *Pedone ur. Les dimensions Internationales du Droit humanitaire*, 1986, str. 13-15. Prihvatile su ga kao deo zvaničnog vokabulara pored Međunarodnog komiteta i druge nevladine i vladine organizacije, među njima i Ujedinjene nacije, Evropska unija (cf. e.g. European Union Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law, 2005, *Official Journal of the European Union*, C 327/4 od 23. 12. 2005, str. 4-6).

² Ovaj termin je osobito zastupljen u anglosaksonskoj doktrini. U nas cf. Starčević, M., *Osnove međunarodnog prava i međunarodnog ratnog prava*, 1998.

³ Za upotrebu ovog termina u alternaciji sa terminom ratno pravo opredeljuje se grupa visokopozicioniranih pravnikâ američke administracije koju predvode John B. Bellingher III i Silliam J. Haynes. Cf. *US Fed News*, Thursday, 8 March.

⁴ Obradović, K. ur., *Humanitarno pravo savremena teorija i praksa*, 1997, str. 15 i *passim*.

⁸⁶ *Ibidem*.